

Matija Valjavec
(1831–1897)

Matiji Valjavcu ni zbudilo zanimanje za slovstveno folkloro šele vsesplošno romantično gibanje, ki je videlo v njej enega od pomembnih dejavnikov samobitnosti posamezne narodne skupnosti.¹ Zanimanje zanjo ni bila le ena od kulturnoidejnih opredelitev v duhu tedanjega obdobja, ampak je smisel zanjo prinesel že od doma, saj jo je še v njeni živi obliki vpiljal tako rekoč z materinim mlekom. Babice po materini strani - ta ima za to največ zaslug, se v tej zvezi spominja z izjemno toplino in hvaležnostjo.² Matija Valjavec se je uveljavil kot epski pesnik, slovstveni folklorist in jezikoslovec. Da mu te njegove večstranske usmerjenosti, ki mu po sodbi nekaterih ni bila zmeraj v prid,³ niso narekivale le življenjske okoliščine, ampak morda še bolj njegova narava, z veliko neposrednostjo priča njegov dijaški dnevnik, *«Dnevopis»* imenovan, iz leta 1848. Vanj je že vpisal eno nabožnih otroških pesmic in vpletel nekaj zgodb, ki jih je slišal od doma: pripoved o leseni skledi, ki jo je Bleiweis pravopisno in stilistično popravljeno objavil še istega leta v Novicah.⁴ Pripoved o znamenjih dežja je Valjavec uporabil za legendo, ki so mu jo prav tako objavile Novice l. 1848.⁵ Sledita pripoved o kaznovani lakomnosti⁶ in kaznovani trmoglavosti, katere snov je upesnil pod naslovom Edini dol.⁷ Za vse navedene pripovedi je značilna moralnokritična poanta: hudo je kaznovano, dobro poplačano. V Kresu 1884 M. Valjavec navaja, da je začel nabirati folklorne pesmi l. 1850 kot učenec ljubljanske gimnazije. Iz tega časa se je ohranilo njegovo pismo, iz katerega je moč razbrati Valjavčevo

¹ J. Pogačnik, *Pesniški svet Matije Valjavca*, v: *Čas v besedi* (Maribor 1963), 125–132.

² Prim. M. Rupel, *Valjavčev «Dnevopis»*, v: *Slovenski jezik* 4 (1941), 132. M. Valjavec, *Sanje*, v: *Poezije* (Ljubljana? 1900), 142–143. F. Levec, *Matija Valjavec*, v: *Ant. Knezova knjižnica* (Zbirka zabavnih in poučnih spisov), (Ljubljana 1895), 168.

³ A. Slodnjak, *Zgodovina slovenskega slovstva* 2 (Ljubljana 1959), 201, 214. J. Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva* 3 (Maribor 1969), 194–196.

⁴ M. Valjavec, *Lesena skleda*, v: *Novice* 6 (1848), št. 4, 15.

⁵ M. Valjavec, *Znamnja dežja*, v: *Novice* 6 (1848), št. 29, 121.

⁶ Gre za bogatino, ki je hotel na račun premožnih prekupečevati z žitom, pa v trenutku obuboža, ker je treščilo v njegov kozolec. Prim. *Dnevopis*, n. d., 136.

⁷ Prim. *Dnevopis*, n. d., 146.

motivacijo za tako delo, ki jo je v svoji narodnostni zagretosti očitno predpostavljala tudi pri drugih. Odličnemu šolniku Andreju Praprotniku v Kamno Gorico na Gorenjskem piše: »Vem da ste Slovenec in de za slovensko reč gorete...⁸ Nagovarja ga k zbiranju »slovenskih narodnih pesmic« in »povestic«, »ker vem, de tu in tam še kaka zlatá vredna drobtinca narodniga hleba skrita tiči, ki bi tisučkrat škoda bila, de bi se zgubila... Vsaka še tako mala stvar mi draga, posebno ljube pa mi bodo pesmice pripovedovavne, balade, romance itd. (...) Scer pa mi pošljite, karkoli dobite, naj bo še tako mičkino, da je le domorodno. (...) Kar ne bo za družiga, bom pa imel, da se bom narodniha duha iz njega učil, ker nič ni tako majhiniga, da bi se ne dalo saj nekaj iz njega naučiti.⁹ Pri tem je značilno, da Valjavcu ne gre le za besedila kot taka, saj ima stalno pred očmi tudi nosilca starodavne kulturne dediščine in okoliščine, v katerih le-ta živi.

Glede na Valjavčeve življenjske postaje so po lokaciji zapisane pesmi sprva z Gorenjske, večinoma iz njegove domače okolice, naselitev v Varaždinu pa mu je omogočila zapisovanje tudi vzhodnoštajerskih, prekmurskih in posebno hrvaških kajkavskih besedil. Poznavalci tega Valjavčevega dela ugotavljajo, da je pomembno zato, ker je ohranilo nekaj dragocenih besedil v fonetično natančnejšem zapisu in zaradi vključitve novih lokacij v repertoar pesemske folklorne dediščine.¹⁰ Pomembno je tudi zato, ker je navajal dejstva, ki sodijo v kontekst in jezikovno oz. dramatizacijsko teksturo nabranih besedil, saj ne zanemari podatkov o okoliščinah petja, a način petja skuša razložiti opisno, saj ni bil, tako kot Stanko Vraz, usposobljen zapisati tudi melodij. Tudi kot znamenje priznanja na tem področju je treba razumeti l. 1882 vabilo Slovenske matice, da bi prevzel uredništvo slovenskih folklornih pesmi, s katerih izdajo je ta ustanova nameravala začeti že tedaj. Vendar je iz osebnih razlogov moral to laskavo ponudbo odkloniti.¹¹

Še večje zasluge ima M. Valjavec za zbiranje prozne slovstvene folklore, večinoma v kajkavščini. Objavljal jo je, po kronološkem redu, v Vedežu (1848, 1849), Sloveniji (1848, 1849), Slovenski Bčeli (1851, 1852, 1853), Novicah (1848, 1856, 1857, 1858, 1860, 1872), Slovenskem Glasniku (1858, 1859, 1860, 1863, 1867, 1868), Zori, (1872), Vestniku, znanstveni prilogi Zore (1873), Slovenskem narodu (1874), Kresu (1884, 1885, 1886) in nekaj tudi v hrvaških in nemških publikacijah. Načelnih člankov o slovstveni folklori M. Valjavec ni pisal, čeprav je iz njegovih navedb mogoče razbrati, da je dobro poznal tedanjo zadevno strokovno literaturo in sprejemal primerjalno raziskovalno metodo. Ko je spodbujal k marljivemu nabiranju slovstvenega gradiva, je dajal za zgled skrb zanj pri Nemcih, vendar je hkrati opozoril, da je med njihovim gradivom marsikaj, kar se »za čisto nemško prodaja, je pa zgolj slovenje (slavjansko). To velja zlasti o zbirkah iz krajev, kjer so nekdanj Sloveni živeli, zdaj pa so ponemčeni. Nasproti je pa spet to res, da se je tudi k nam dokaj ptujega zaneslo in dostikrat je težko reči, kaj je naše, kaj pa ni in to bo tako dotle, dokler ne bo mogoče take enake ali med seboj podobne stvari na vse strani primerjati, mogoče pa bode, ako se marljivo nabira in na svetlo iznaša.¹² Določeno tezo naj po njegovem podkrepljuje čim bogatejše gradivo. Svoj nazor o dobesednem¹³ zapisovanju slovstvene folklore je

⁸ Ms 666, NUK, Ljubljana.

⁹ Ms 666, NUK, Ljubljana.

¹⁰ V. Novak, Matija Valjavec (1831–1897), v: Raziskovalci slovenskega življenja (Ljubljana 1986), 190–195.

¹¹ M. Valjavec, Izbrani spisi za mladino. Priredila F. Erjavec in P. Fleré (Ljubljana 1922), XXXVII–XXXVIII.

¹² M. Valjavec, Narodne stvari: priče, navade, stare vere, v: Slovenski glasnik 9 (1866), št. 12, 23–24.

¹³ Prim. M. Valjavec, Pripovedka o samovici ali o »jelenskem zelju« (Iz varaždinske okolice), Novice (1857), list. 28, 111.

potrjeval z delom, saj je besedila res priobčeval v narečju, »ker kar je narodnega, naj bo tudi v pismu narodno«.¹⁴ Le kadar je objavljaj kaj po spominu, je zapisoval v tedanjem knjižnem jeziku,¹⁵ kar bi se skladalo z načelom naravnosti. Za lažje razumevanje je bralcem iz drugih narečnih območij večkrat pojasnjeval razmerja med govorjenim in knjižnim jezikom, ali pa je, prejkone na njegovi podlagi, to storilo uredništvo.¹⁶ Ob folklornem gradivu je imel stalno pred očmi tudi jezikoslovni vidik problema in se nazadnje docela odločil zanj. Dokler tega še ni storil, so ga kot človeka epskega občutja privlačevale tudi izrazite ali nenavadne osebnosti. Že v svoj dijaški Dnevopis je vpletel pripoved domačega hlapca Tineta o peslajnarju (=psoglavcu), ki jo konča s popolnoma racionalno razlago, kdo da je bil to.¹⁷ V isto vrsto sodita pripovedi o Hudem Kljukcu in Štempiharju, ki ju je obzirno popravljeni objavil v Sloveniji l. 1848 in 1849.¹⁸ Medtem ko sta ta dva že postala del tistega področja, ko ni več mogoče natančno ločiti resnice od domišljije, je stvarnega pomena njegov portret ljudskega godca Mihovila, za katerega Valjavec poudarja, da je bil godec v obojnem pomenu besede¹⁹ - kot instrumentalist in kot burkač.²⁰ Med prvimi in najbolj avtentično je opisal sovaščana, sojevrstnega bukovnika Matijo Nagliča, kako le-ta kupuje slovenske knjige, ki jih sam prepisuje, zbira pri sebi sosede, jim kaj svetega bere ali pripoveduje.²¹

Po štirih letih bivanja v Varaždinu je M. Valjavec na lastne stroške izdal zbirko,²² ki vsebuje 119 proznih enot in dvaintrideset pesmi v kajkavščini. Čeprav je bil do nje sam kritičen, ji je pri drugi izdaji l. 1890 spremenjen le naslov. Iz *pripovedk* so nastale *pripovijesti*. Vprašanje je, zakaj se Valjavec ni raje odločil za izdajo še drugega zbranega gradiva, ko že l. 1858 v uvodu omenjene knjige govori, da jih je nameraval izdati več kot jih je sicer sprejel vanjo. Poleg tega tudi vmes l. 1866 še enkrat, da bi nabrano gradivo rad dal na svetlo v posebni knjigi, da pa se je premislil. Tedaj izjavlja, da ga bo objavil po raznih glasilih in tako dal na razpolago tistim, ki se ukvarjajo »z domačimi starinami in slovenskim (ali občeslovanskim) bajeslovjem«.²³

Matijo Valjavca je mogoče imeti za enega najpomembnejših zbiralcev slovstvene folklore v Sloveniji in kajkavski Hrvaški. Folkloristično delo *marljive bučelice kranjske*, kot so Valjavca radi imenovali,²⁴ je že na začetku pozitivno ocenil F. Miklošič in morda ga je prav to nagibalo, da je vztrajal pri njem. Načela, ki jih je upošteval pri svojem delu na terenu, sorazmerno dobro vzdržijo tudi današnja strokovno kritiko.

¹⁴ Prim. M. Valjavec, n. d., 111.

¹⁵ Prim. Še nekaj o Rojenicah, v: Novice, 1857, list 51, 203–204.

¹⁶ M. Valjavec, Slovenske narodne pesmi po varaždinski okolici in po bližnjem Štajerskem, v: Novice... 1856, list 96, 386; Vuk Rimljan, Novice 1856, list 65, 261–262.

¹⁷ Prim. M. Valjavec, Dnevopis, n. d., 131.

¹⁸ M. Valjavec, v: Slovenija 1 (1848), št. 44, 176, št. 45, 180.

¹⁹ Prim. M. Valjavec, Dnevopis, n. d. 137.

²⁰ Prim. M. Kmecl, Jenkova pripovedna proza. Razmerje med ljudsko godčevsko tradicijo in romantično literarno šolo, v: Od pridige do kriminalke (Ljubljana 1875), 72–83.

²¹ M. Valjavec, Dve pesmi, v: Kres... (1885), 244–246.

²² Celoten naslov se glasi: Narodne pripovedke, skupio u i oko Varaždina Matija Kračmanov Valjavec. U Varaždinu, 1858.

²³ Prim. M. Valjavec: Narodne stvari... n. d., 23–24.

²⁴ J. Marn, v: Jezičnik (Ljubljana 1892), 6–7.